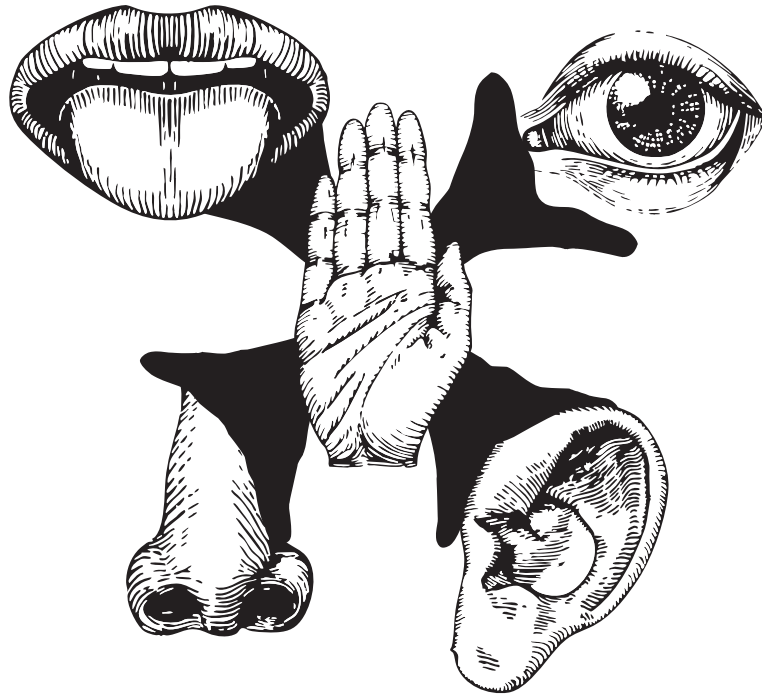

ANDRIAUS SNIADCKIO
SKAITYMAI

LECTIONES
ANDREAE SNIADCKI

Sužadınimas ar dirginimas? Norma ar patologija?

*Organizmo stiprinimo ir nualinimo ribos
paskutiniame Andriaus Sniadeckio straipsnyje*

2025 m. lapkričio 28 d. (penktadienis) 15.30 val.
Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija,
Edukacinės komisijos (Ovalioji) salė, A. Volano 2, Vilnius

Skaitymų vedėja Birutė Railienė

Rengėjai:

Lietuvos mokslo istorikų ir filosofų bendrija
Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių biblioteka
Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Neurologijos ir neurochirurgijos klinika
Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Sveikatos etikos, teisės ir istorijos centras
Lietuvos chemikų draugija

Bičiulė

Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija

Rėmėjai:

Thermo Fisher Scientific Baltics
Rūta ir Rimvydas Baranauskai

Renginio metu bus fotografuojama ir filmuojama. Nuotraukos ir vaizdo įrašai gali būti naudojami renginio viešinimui socialiniuose tinkluose, internetinėse svetainėse, spaudoje ir kt.

PROGRAMA

15.30–16.00 Ekskursija po Lietuvos Respublikos švietimo,
mokslo ir sporto ministerijos (šMSM) rūmus.

Pradžia – prie pastato įėjimo. *Loreta Žadeikaitė* (šMSM).

16.00–16.30 Bendra nuotrauka.

16.30–16.35 *Rimantas Vaitkus*. Sveikinimo žodis.

16.35–16.45 Andriaus Sniadeckio stipendijos įteikimas.

16.45–17.30 *Eglė Sakalauskaitė-Juodeikienė*.

Andrius Sniadeckis (1768–1838) apie *irritatio*:
paskutinės mokslinės publikacijos analizė.

17.30–17.40 *Rimvydas Baranauskas*.

Pastebėjimai apie abu „Co jest irrytacya?“ šaltinius*.

17.40–18.10 *Rimantas Vaitkus*.

Profesoriaus Andriaus Sniadeckio mokiniai.

18.10–18.30 *Saulius Špokevičius*.

Andriaus Sniadeckio „juromanija“ ir „iritacija“
šiuelaikinės kvan(k)tinės teorijos požiūriu.

18.30–19.00 Diskusija. Kava, arbata.

★ ★ ★

* Śniadecki, Jędrzej. Co to jest irrytacya? *Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego*. Vol. 2, nr 1 (1839), p. 41–63;
Co jest irrytacya? In: *Dziela Jędrzeja Śniadeckiego* / wydanie Michała Balińskiego. Tom 2.
Warszawa: Nakładem Augusta Emanuela Gluecksberga, 1840, p. 177–195.

bliżenie przyjąłoby można, iż chory na dobę funt jeden cukrowej wyrabiał materyi. Berzeliusz wszakże przytacza wypadek, w którym ilość ta substancyi cukrowej większą jeszcze była, bo w stosunku dwóch skrupulów na uncya.

Do zajmowania się redakcją i wydawania Pamiętnika w roku 1838, Towarzystwo obrało Malcza, Janikowskiego, Koehlera, Lebruna, Lebla i Oczapowskiego.

Co jest irytacja?

Przez Jędrzeja Śniadeckiego, Dra: Med: i Chir: Prof: Akademii
Med. Chir: Wileńskiej etc. etc.

Imię *irritatio* w pospolitym u Latinów języku, znaczyło piérwiastkowo rozjątrzenie, rozgniewanie, gniew. W umiejętnościach lekarskich piérwszy *Glisson* użył wyrazu *irritabilitas*, dając mu znaczenie siły wewnętrznej wszystkiego ciała żyjącego częściami właściwej, za której pomocą wykonywają właściwe sobie czynności stanowiące życie. Ale *Glisson* siłę tę ograniczył do organów zwierzęcych, kiedy

Tom II. Poszyt I.

6

CO JEST IRRYTACJA?

W umiejętnościach i kunsztach, dokładne rozumienie się pomiędzy sobą uczonych, uczących i uczniów. jest najpiérwszą potrzebą, najistotniejszym warunkiem i pożytku nauki i jej postępk. Zeby téj potrzebie uczynić zadosyć, powinna umiejętność mieć język jasny i dokładny; a zatem używane naukowe lub kunsztowe wyrazy powinny mieć znaczenie pewne i powszechnie przyjęte. Gdzie nie ma takiego języka, nie ma nie w naukach pewnego i stałego; bo te same wyrazy w różném używane znaczeniu, nie określone, nie przywiązane do wyobrażeń czystych i jasnych, zamiast nauki, stają się przyczyną sporów i rozdwojeń bez końca. — Nauki dokładne są wolne od takiego zarzutu, bo ich język równie jest pewny i jasny, jak same niezaprzeczone prawdy, których jest wyrazem. Ale nauki oparte jedynie

Andrius Sniadeckis (1768–1838) apie *irritatio*: paskutinės mokslinės publikacijos analizė

EGLĖ SAKALAUŠKAITĖ-JUODEIKIENĖ

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Neurologijos ir neurochirurgijos klinika

Vilniaus universiteto Medicinos fakulteto Sveikatos etikos, teisės ir istorijos centras

SANTRAUKA

Andrius Sniadeckis (1768–1838) – Krokuvos ir Pavijos universitetų auklėtinis, Vilniaus universiteto chemijos profesorius, žymus Vilniaus gydytojas, vienas iš Vilniaus medicinos draugijos įkūrėjų, mokslo ir kultūros žurnalo *Dziennik Wileński* redaktorių, tritomio veikalo *Teorya jestw organicznych* („Organinių būtybių teorija“) autorius, taip pat yra žinomas ir dėl savo straipsnio apie iritaciją (dirginimą). Šio pranešimo tikslas – aptarti paskutinį A. Sniadeckio straipsnį „Co jest irytacya?“ (1839 m., 1840 m. publikacijos), straipsnio idėjas, mokslinį kontekstą, minimas medicinos teorijas bei straipsnio inovatyvumą XIX a. kontekste. Naudoti šaltiniai: *Śniadecki J. Co jest irytacya? Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego 1839; 2: 41–63* ir *Śniadecki J. Co jest irytacya? In: Dzieła Jędrzeja Śniadeckiego, wydanie Michala Balińskiego. Tom II. W Warszawie: nakładem Augusta Emmanuela Gluecksberga, księgarza przy ulicy Miodowej, no 497; 1840, p. 175–195*. Vertėjai: Ž. Bezliapovič (visas tekstas, į lietuvių k.), E. Ivaškevič (ištraukos, į lietuvių k.), K. Mazurek (visas tekstas, į anglų k.).

Pranešime aptarsiu, ar A. Sniadeckio straipsniui „Co jest irytacya?“ didelę įtaką padarė tuo metu gyvavusios dirginimo, braunizmo, vitalinio magnetizmo, solidizmo ir humoralinės medicinos teorijos. Bandysiu atsakyti į klausimą, ar profesorius įnešė ir naujų įžvalgų į dirginančių būtybių klasifikaciją, patologinės organizmo būklės apibrėžimą, organinės būtybės sąveikos su dirgikliu aiškinimą. Sieksiu atskleisti, kodėl straipsnio autorius buvo mokslininkas, perėmęs ir skleidęs

iš XVIII a. atėjusias idėjas bei bazinius eksperimentinės veiklos, susijusios su audinio dirglumu ir jautrumu, rezultatus, tačiau neplėtojęs savų, originalių tyrimų neurofiziologijos ir patologijos srityse. Paaiškinsiu, kodėl A. Sniadeckio straipsnio „Co jest irrytacya?“ idėjos atspindėjo jau praėjusio amžiaus – XVIII a. pabaigos – medicinos mokslo lygį, Apšvietos epochos medicinos mokslo idėjas. Pranešimo metu sužinosime, ar profesoriaus straipsnį „Co jest irrytacya?“ bei tritomį veikalą „Organinių būtybių teorija“ vis tik galime laikyti išsamiausiais organizmo sistemų fiziologijai bei patologijai nagrinėti skirtais veikalais mūsų krašte.

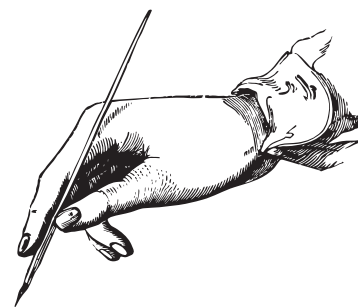
Ištraukos iš straipsnio „Co jest irrytacya?“ („Kas yra dirginimas?“)

IŠ LENKŲ K. VERTĖ ŽUSTINA BEZLIAPOVIČ

[...] *Bet koks sužadzinimas, nesvarbu, būtų jis staigus, nuolatinis, perteklinis ar nepakankamas, pats savaime nesukelia ligos, o tik laikiną kančią, kaip, pvz., persivalgymas, persigėrimas, perkaitimas dėl ugnies ar saulės [poveikio], intensyvus judesys, aistra ar uždegiminių medžiagų vartojimas, įtempdamas organizmą dėl savo smarkaus pobūdžio ar dažno pasikartojimo, gali sukelti ligą, sugriauti funkcijų, jėgų ir sistemų pusiausvyrą, sukelti perteklinį skysčių pilnumą, nutukimą, perteklinį kokios nors sistemos ar organo išvešėjimą ir tokiu būdu pakenkti bendrai sveikatos būklei. Panašiai ir nuolatinis sužadzinimo trūkumas dėl bado ar sugedusio maisto, šaltio, drėgmės, liūdnos aistros ir pan., gali vesti į ligas ir mirtį. [...]*

★ ★ ★

[...] dirginančios jėgos ne visada ir nebūtinai kyla iš išorės, bet kartais gali atsirasti mūsų pačių organuose ir toliau juose vystytis. Tą sukelia dirginančių jėgų perteklius arba trūkumas. Pavyzdžiui, virškinimo galimybes viršijantis skrandžio pertempimas maistu gali sukelti šio maisto irimą, puvimą dėl jo ilgo gulėjimo skrandyje, o iš tokio suirimo atsirandantys kenksmingi ir dirginantys elementai bei garai yra panašūs į tuos, kurie kyla iš supuvusių organinių medžiagų ar stovinčio vandens, pripildyto tokiomis būtybėmis. Jei sugedęs maistas skrandyje nesukelia vėmimo ir nėra pašalinamas, gyvajame kūne gali atsirasti ir įsitvirtinti dirginimas. Panašiai ir neteisingas būtinų gyvenimui išorinių jėgų santykis gali tapti tam tikros organinės veiklos suaktyvinimo ar įsitvirtinimo priežastimi bei sukelti tikrąjį dirginimą. Štai, pavyzdžiui, perdėtas karštis, stiprus pyktis ar piktnaudžiavimas uždegimą sukeliančiais veiksniais gali sustiprinti arba pakeisti tulžies susidarymą, tuomet aštri ir graužianti tulžis gausiais kiekiais pateks į virškinimo traktą ir taps dirginančiąja būtybe bei sukels dirginančią ligą. Tokiu būdu ir akmenys, susidarantys tulžies pūsleje, inkstuose ar šlapimo pūsleje, gali tapti staigaus dirginimo priežastimi. Kūne esančios kirmėlės dažnai būna išorine dirginančia priežastimi toms kūno dalims, su kuriais jos liečiasi. Tačiau didžiausia ir dažniausia dirginimo sukeltų ligų priežastis yra reikalingų gyvenimui ir sveikatai būtinybių stoka, taigi skurdas, badas, prasti būstai ir drabužiai, šaltis, drėgmė, nevalyvumas, ypač sunkaus darbo metu. Tokiu atveju ne tik kūnas tampa ypač jautrus dirginimui, bet ir nevalyvumas, suspaustas ir uždaras oras, žmonių ar gyvūnų susitelkimas vienoje vietoje sukuria pačią kenksmingiausią dirginančią jėgą. Kita vertus, esant nepakankamam paties organizmo atsinaujinimui, perdėtas sugyvūnėjimas lengvai sukelia dirginančių organinių jėgų susidarymą ir plitimą, kurios vadinamos kenksmingais garais (effluvia) arba pačiu užkratu (contagium), mat jie, būdami ore gali paveikti visus vienodai arba pereiti nuo sergančiojo sveikam asmeniui per kontaktą su juo arba su jo daiktais. Tai yra pagrindinės ligų, kurios vargina paprastus žmones ir kurios žinomos epidemijų pavadinimu, priežastys. [...]

Kvietimą parengė Birutė Railienė ir Eglė Sakalauskaitė-Juodeikienė
Dailininkė Miglė Datkūnaitė

Iliustracijos:

Śniadecki, Jędrzej. Co to jest irytacja? *Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego*.

Vol. 2, nr 1 (1839), p. 41–63.

[Śniadecki, Jędrzej]. Co jest irytacja? In: *Dzieła Jędrzeja Śniadeckiego* / wydanie Michała Balińskiego. Tom 2.

Warszawa: Nakładem Augusta Emanuela Gluecksberga, 1840, p. 177–195.

Plačiau: <https://andrewsniadecki.org/>